

Світлана Бирик

ВНУТРІШНІЙ ДІАЛОГІЗМ ОПОВІДІ А. ДІМАРОВА (НА МАТЕРІАЛІ ПОВІСТІ «ТРИ НАРЕЧЕНІ ДЛЯ НАШОГО ТАТА»)

У творчій манері будь-якого письменника завжди знайдеться якась родзинка, що «заговорить» про його індивідуальний стиль. У Анатолія Дімарова такі знаки не лежать на поверхні. Вже вкотре перечитавши його повість «Три наречені для нашого тата», відзначаєш, що в основі її стилістики лежить, здавалось би, традиційне варіювання різних типів оповідних структур: мови автора, оповідача, невласне-авторської мови, невласне-прямої мови персонажів. Вони чергуються, переплітаються і створюють текстове внутрішньо діалогізоване плетиво — дімаровську модифікацію усної оповіді. А в межах цих мікроструктур прикметна безсполучниковість — своєрідний засіб зв'язку реченневих структур, що розгортають думку, коли одні частини впливають з інших, а з них — ще інші; а також притаманна усно-розмовному оповідному синтаксису односкладність, членованість синтаксичних структур. Розмовно-побутова лексика, фразеологія вливаються в реченнєві структури і разом з ними виформовують народнорозмовне тло тих чи тих подій.

Повість «Три наречені для нашого тата» побудована як оповідь про події. Про наявність оповідача свідчать насамперед присвійний та особові займенники *наш*, *нас*, *ми*, назви спорідненості — *тато*, *мама*, *невістка*, *сім'я*, що засвідчують близькість оповідача з головним персонажем. Пор.: *Валі, невістці, спершу здалося, що **наш тато** здурів; **Тато**, на **невістку** навіть не глянувши, прошкутильгав через кухню в кімнату; У **нас** щовечора наче свято маленьке. І **тато**, хоч що б там сталося протягом дня, завжди до столу веселий сїдав; **Ми** вже, бувало, й поснемо, а **тато** з професором все ще ворожать біля катера; **Тато наш** наче сірник: як тільки що, так одразу ж і спалахне; Щонеділі як тільки розтануть сніги та потеплішає, **ми усією сім'єю** вирушаємо до **нашої** *мами*.*

Оповідач-син «ділить» розповідь на кілька частин-історій, що створюють, увиразнюють психологічний портрет, характер, постать ключового персонажа — тата. Своє місце в художній тканині твору оповідач спочатку визначає за допомогою характерної увідної статусно-рольової структури (*Але щоб усе було зрозуміло, спершу треба розповісти про катер*), а потім тематичні мікроблоки відокремлюють спеціальні увідні речення із темпоральними, часо-просторовими та ситуативними маркерами (*От не так давно, тижнів зо два, тато сам собі прищемив живота; Катер з'явився у нашому дворі два роки тому, весною*), із маркерами певних намірів (*Надумалася ж Валя ні більше ні менше — оженити тата!*) тощо.

Той самий оповідач-син уявно відтворює діалогізовані ситуації в опорі на усно-розмовний синтаксис. Так, одна з мікротем розпочинається з фрази *Тато позаминулого року лежав у шпиталі для інвалідів війни*. Такий порядок слів, коли підмет стоїть на першому місці, визначає центральну постать оповіді — *тато*.

Виокремлює оповідач і репліки тата. Невласне-пряма мова персонажа, відтворені «по пам'яті» й оформлені як пряма мова вислови створюють так званий претекст, тобто дають додаткову інформацію про те, що відбувалося до описуваних далі подій: *Спершу, коли лікар застерігав, що можна отак і померти, тато й вухом не вів: «Помру, й біс із ним! Менше дармоїдів буде на світі!»*. У таких оповідних структурах зберігається й додаткова інформація про невербалізовані оцінки, судження інших персонажів, як-от Валі, дочки: *Валя, коли передачу татові носила та холодильник отой вперше побачила, то подумала: «Отакий би нам! На все літо можна було б класти продукти...»*. Мова ж персонажа засвідчена в репліках діалогів з ріднею. Діалоги ці побутові, отже й синтаксичні структури — короткі, часто ситуативні, неповні або ж експресивні речення, вислови з характерними для усної розмовної мови частками (*воно, отож-то, уже, аж*): — *Холодильник бачив?* — *спитав тато Максима, коли той вперше прийшов його провідати.* — *Німецький?* — *А який же іще!* — *Гарна машина.* — *Гарна то гарна, тільки до пуття не доведена. Куди ті німці й дивилися!* — *А що?* — *А ти хіба не чуєш?* — *Гуде,* — *сказав Максим.*

— *Отож-то й воно, що гуде! Як компресор увімкнеться, то він аж підскакує. — Може, так і треба? — Розкажи кому іншому! — розсердився тато. — Учили тебе! — тато мав на увазі синів диплом.*

Часом оповідач переказує мову одного персонажа-співрозмовника, щоб виділити фрагмент мовного портрета ключової постаті мікротеми: **Валя**, здивована, звісно, **спитала, нащо татові ті інструменти**. — *Нозу ремонтувати! — тато розгнівано: страх не любив цікавості зайвої! Просять принести — значить потрібно. — Гляди ж, не забудь!*

Пряма мова персонажів може не виокремлюватися звичними для оформлення діалогів графічними позначками, а передається у структурі безсполучникових складних речень, що становлять невластне-пряму мову учасників дій. Вона, як правило, обрамлена висловленнями оповідача: *Іншим хворим байдуже: гуде? То й хай гуде на здоров'я! Тато ж про холодильник не забував ні на мить; А вранці — скандал: хто розорив холодильник? Хворий один, інвалід, як і тато, щоранку молоко натщесерце пив; Максим тільки змикнув: розкуси їх, жінок!*

Безсполучникові структури пронизують увесь синтаксис повісті, моделюють внутрішню діалогічність оповіді, зберігаючи у структурі речення специфіку усно-розмовної мелодики. Їхня стилістична семантика пов'язана, по-перше, з потребою трансформувати громіздкі висловлення з прямою мовою у полегшені, стилізовані під усно-розмовну манеру розповіді, обмінюватися репліками «без додаткових авторських коментарів», досягаючи мети спілкування за допомогою власне лексико-синтаксичних ресурсів. На першу частину такого речення припадає комунікативна функція означити конкретну семантику, зокрема 'зорового сприйняття' (*Так і є: ось він, мотор, на трьох пружинах висить, а четверта з гвинта зовсім зірвалася. Гвинт наче бритвою зрізало. Викрутив тато те, що лишилося, глянув, а там спеціальна нарізка: сякий-такий гвинт ще й не підійде*), 'переповідності', 'говоріння' (*Той ще більше у крик: молоко йому зараз давай!; Тато спершу спробував спокійно все пояснити: так, мовляв, і так, холодильник був зіпсований трохи, а він його взявся направляти...; Слово по слову — тато й зовсім завівся: сказав головному у вічі, якої*

він думки про нього й про порядки в шпиталі). Вони мають і сполучникові аналоги, як-от: *Міг би проїхати й далі, ніхто не зупинив би: інвалід Вітчизняної, але тато якось сказав, що це все одно, що в хату заїхати.*

По-друге, стилістична семантика безсполучниковості пов'язана з передаванням певних структурно-семантичних відношень — здебільшого пояснювальних (*В першій же рік посадили яблуні, груші, вишні, черешні та сливи, а вже на другий заходились коло будинку: на одну кімнату й кухню, бо цегли більше не дістали; Тато ставить свого «мерседеса» тут же, перед будинком: гараж хоч і є, але нашому трудязі там місця немає*), а також причинових (*Валя там і росла, і в школу ходила: тітка їй за рідну матір була; Хто підійде, гляне, то аж здригнеться: машина мовби жива*), причиново-наслідкових (*Поголився, причесавсь, краватку надів: ми як побачили тата в краватці, то ледь не попадали; Заходить ото вона та й заходить: тата спершу драгувало, а тоді став звикати*), мети (*Кликала насамперед Валю — розчісувати косу*). При цьому одна із частин речення, що приєднана безсполучниковим зв'язком, може бути виражена повністю чи частково розмовним фразеологізмом, що увиразнює народнорозмовну стилістику висловлення, надає йому певної експресивності: *Ми його розуміли, як розуміли й те, що весілля оце звалилось на них, як грім з неба ясного: поїхала дівка в Херсон в інститут вступати та за тиждень і повернулася додому; Але тата женити, що **решетом воду носити**: тато, мабуть давно вже забув, що, окрім нашої мамі-покійниці, ще жінки є на світі; Валя наша здається тільки простецькою, а тильніше приглянутись: **голова в неї варить дай бог усякому**.*

Безсполучниковість дімаровської оповіді — прийом компресії мови, про який він сам висловився так: «Раніше я писав легковажно, а з часом зрозумів, що працювати над словом треба так, щоб кожна фраза була накачана, як у Кличка м'язи. І вже що далі, то стисліше намагався писати, щоб у моєму письмі не було жодного зайвого слова. І навіть не те, що слова, а щоб зайвої коми не було!»

Маркерами внутрішньої діалогічності є й односкладні висловлення — традиційні в усній розмовній оповіді, яку веде

оповідач-син: *Та як лікар сказав, що може розбити параліч, тато злякався. Уявив себе непорушним у постелі.*

— *Кладіть, тільки ненадовго, — тата на базі якась негайна робота чекала; якийсь пристрій до верстата хитромудрий.*

Поклали на місяць. А пробув усього чотирнадцять днів: так і не підлікувавшись як слід, утік із шпиталю; Поки що вирішив розібрати й почистити мотор. Та заодно вже глянути, чи не полетіли підшипники: трусило ж не один місяць, мабуть.

З усно-розмовною стилістикою пов'язані й висловлення зі структурно-семантичними явищами парцеляції підрядної чи сурядної частини (*Потім уже ми дізнавалися, що причиною всьому був холодильник. Великий, майже до стелі, німецький. Що в коридорі біля татової палати й стояв; Тато обходить її, чи ніде не лишилося бруду, заглядає навіть у кабінку. Але там чисто*), сегментації (*І на тому полірованому фоні вирубується обличчя покійника: сірим по чорному*), приєднання (*Виносив сам, нікому не довіряючи, а ми вже притримували дверцята машини, розпушували подушки, щоб мамі було м'якше й глянути. Особливо на ноги. Худюці, аж сині, одні кістки та шкіра; Наша мама в'язала до останнього дня. Звідси й мереживо*), вставленості (*Осколок (он він на буфеті й лежить, тато його приніс із шпиталю як єдиний воєнний трофей) .. осколок од бомби вцілів у ногу, в коліно*). Такі синтаксичні структури, як відомо, передають у писемному тексті асоціативність спонтанної розмовної мови, відображають процес послідовного формування висловлення, під час якого нанизується, додається нова інформація, уточнюється щось із сказаного перед цим. Вони розчленовують синтаксично зв'язаний текст на інтонаційно відокремлені відрізки, розділені крапкою. Кожна частина, що передує «відчленованій», визначає функціональну перспективу, динаміку мовного потоку.

Отже, внутрішній діалогізм художньої мови Анатолія Дімарова — це мовно-естетичний прийом зображення світу крізь призму народнорозмовності, усності, демократизації лексико-синтаксичної семантики висловлення.